

---

en zoon wordt door Houtman beschreven in het geval van J.G. te Bokkel, maar die omslag mocht in de negentiende eeuw nog tamelijk uitzonderlijk heten. Wat de vraag opnieuw acuut maakt, wat dan de factoren waren die in de twintigste eeuw deze waardering voor de kerk zó massaal deden veranderen ten negatieve.

Die kwestie komt in de tweede helft van het boek meer uitgebreid aan de orde, waarbij wederom zowel gevierde namen aan de orde komen (Ferdinand Domela Nieuwenhuis), als relatief onbekenden (W. Meijer, G. Rijnders). De hoofdlijnen van het betoog zijn echter al uitgezet in het eerste deel van het boek. Dat gebeurt op een overtuigende manier, die de discussie over 'geloof en wetenschap' in Nederland in de afgelopen twee eeuwen aangaat vanuit een nieuwe invalshoek. Merkwaardig is wel dat de grondig met de bronnen vertrouwde Houtman zo weinig gegevens getraceerd heeft over de levensloop van de toch kleurrijke De Mey van Alkemade. Hier ligt nog werk voor de toekomst. –

¶ Hans Snoek, *Van huis uit protestant. Hoe de leer verdampte en het geloof veranderde*. Uitgeverij Kok, Utrecht 2015, 248 pp. ISBN 978 90 435 2409 4. €18,99

¶ Gert van Klinken

De omslag die zich in de twintigste eeuw heeft voorgedaan in de protestantse theologie in Nederland blijft aanleiding geven tot verbazing en bespiegeling. De in 1956 geboren Hans Snoek, zoon van een gereformeerd predikant, maakt in dit boek een balans op. Snoek rekent zich tot een naoorlogse generatie, die opgroeide in een moderniserende wereld: goed onderwijs, een zich snel ontwikkelende technologie, na een sobere start een toenemende welvaart. De auteur zal niet de enige zijn die zich achteraf verheugt over de catechese en de prediking in zijn jeugd. Het werd toen nog allemaal beleeden: dat de aarde in een niet al te lang verleden was geschapen door een persoonlijke God; dat de zonde van de mensheid zo groot was dat ieder in de ogen van diezelfde God de dood verdiende; dat dit lot was afgewend door de kruisdood van Jezus Christus, die deze straf plaatsvervangend op zich nam tijdens de bloedstollend beschreven kruisiging; dat geloof in Jezus noodzakelijk was om na de lichamelijke opstanding de hemel te kunnen bereiken.

‘Was er’, zo vraagt Snoek zich af, ‘werkelijk een tijd waarin ik dit letterlijk geloofde?’ En zo ja, hoe verhoudt zich dit – thans in menig opzicht mythologisch aandoende – wereldbeeld dan tot de opvallende openheid voor de moderniteit? Want zoveel is wel zeker: het protestantse volksdeel kende in de jaren zestig en zeventig een aantrekkelijk maatschappelijk activisme, zelfs toen de getalsmatige neergang zich al begon af te tekenen. Snoek beschrijft zijn onderwerp aan de hand van de literatuur (*A Secular Age* van Charles Taylor, *New Babylon* van James Kennedy, sociologische studies van Joep de Hart en anderen). Verder heeft hij gesprekken gevoerd met protestantse generatiegenoten en kan hij terugvallen op voorbeelden uit eigen levenspraktijk. De algehele lijn mag duidelijk heten: geloofs zekerheden die nog in de jaren zestig normatief waren, zijn een halve eeuw later bij velen ‘verdampt’. Met deze laatste term duidt Snoek een verlies van relevantie aan. Thema’s waar in vroeger eeuwen een felle strijd over gevoerd werd, verloren eenvoudig hun betekenis. Protestant die de kerk verlieten, deden dat steeds vaker geruisloos: niet omdat zij een andere opvatting over de leer hadden, maar omdat zij merkten dat die leer in hun persoonlijk leven geen rol meer speelde.

Snoek beschrijft dit proces helder en beeldend. Hij maakt er geen geheim van dat hij schatplichtig is aan de geraadpleegde literatuur, en wacht daardoor geruime tijd met het ontvouwen van een eigen standpunt. De diagnose wijkt niet al te zeer af van wat anderen al voor hem beschreven hadden. De protestantse openheid voor eigentijds onderwijs en eigentijdse cultuur was bewonderenswaardig, maar moest op een gegeven moment wel tot een onhoudbare spanning leiden met een mythologisch wereldbeeld, waarin hemel en hel geografische grootheden waren. Significants is ook dat de vergrooing van de klassieke leer (zo bij voorbeeld aangaande de verzoening) van bovenaf werd ingezet, vanuit de theologische opleidingen. Afgezien van een ‘beschermd’ milieu van orthodoxen of evangelicalen werd de klassieke leer eenvoudig niet meer gevoed, en volgde de verdamping vanzelf.

Snoek beseft heel goed dat dit beeld niet wezenlijk nieuw is. Het meest prikkelend wordt zijn betoog wanneer het de eindconclusie nadert. Anders dan de lezer wellicht zou vermoeden, beschouwt Snoek de door hem beschreven ‘verdamping van de leer’ weliswaar als onontkoombaar, maar niet